

Tegelbruk

Konsten att slå och bränna tegel i Sverige introducerades av klosterordnar på 1100-talet. Teglet användes ursprungligen som takpannor men senare även till byggnader, då det var ett tätt och mer brandsäkert byggnadsmaterial. Under medeltiden användes tegel främst till uppförande av kloster, kyrkor, borgar och administrativa byggnader i städer, bl. a till rådhus och gillen för hantverkare och köpmän. Produktionen av tegel var ofta tillfällig och uppfördes i anslutning till platsen där byggnaden uppfördes. Men det finns även dokumenterade platser i Sverige där mer omfattande produktion ägde rum. På Tegeludden i närheten av Nydala kloster, finns en fyndplats av bränt tegel som kan vara lämningar av cisterciensordens verksamhet på medeltiden.

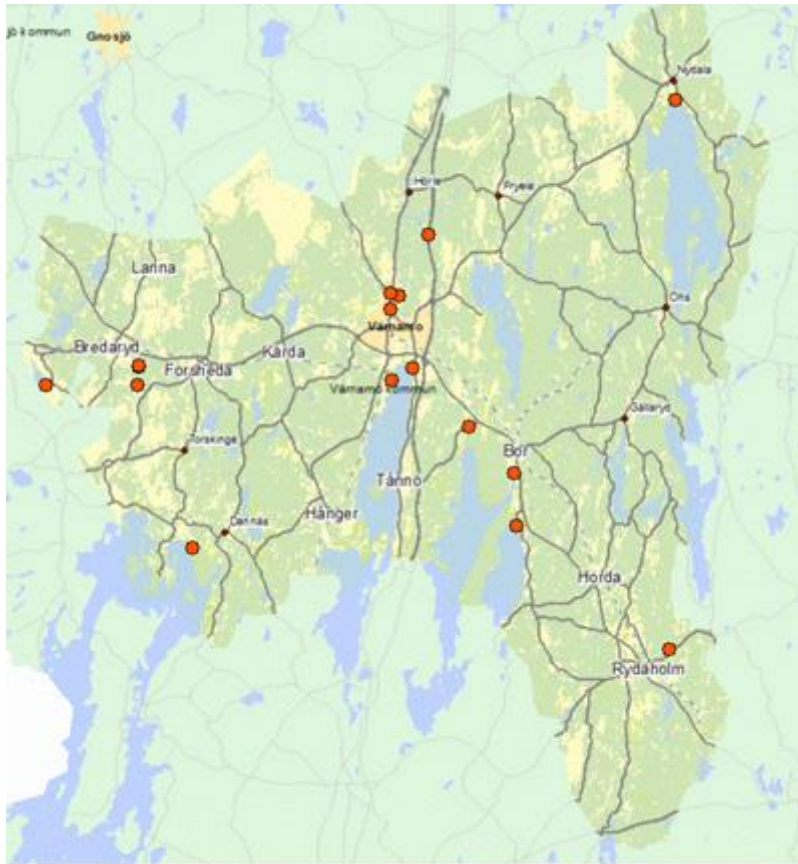
Processen att tillverka tegel var ett tungt och slitsamt arbete. Tillverkningen av tegel bestod av ett hantverk i flera led och som krävde stora resurser i tid och arbetskraft. Produktionen kännetecknades fram till 1800-talet av primitiva och tillfälliga industrier. Tillverkningen pågick därför främst i mindre skala. Leran grävdes först upp och hämtas till tegelbruket. Därpå bearbetades råvaran med sand och vatten. Processen innebar att materialet omfördelades till tegelstenar eller tegelpannor. Därefter torkas leran torkklador och brändes därefter till tegel i en tegelugn. Teglet torkades i enkla lador och bränningen förlades till provisoriska fältugnar. Eftersom vägarna ofta var av dålig kvalitet, var det en besvärlig process att transportera det tunga teglet. Leran fraktades därför främst kortare sträckor och då med vagn eller släde.

Helmershus tegelbruk, Värnamo

Men vid industrialismens genombrott i slutet av 1800-talet, mekaniserades verksamheten. Tegelbruken utvecklades till industrier och byggnaderna uppfördes i flera våningar. Verksamheten bestod av större ugnar och strängpressningsteknik, särskilda gjutformar som moderniserade tillverkningen av tegel. Utbyggnaden av järnvägsnätet innebar att tegelbruk uppfördes i närheten av järnvägsstationer eller intill stickspår, ex. Helmershus tegelbruk och Värnamo tegelbruk. Tegelindustrin var störst vid mitten av 1900-talet, men den ökande användningen av stål och betong ledde till en minskad efterfrågan på tegel. Det innebar att flertalet tegelbruk rationaliserades till större och färre enheter eller lades ned. Numera har tillverkningen av tegel upphört i Värnamo kommun. Lämningar efter tegelbruk finns ex i Sävarp, Rydaholm och i Helmershus, Värnamo.

Kulturhistoriska tegelbruksmiljöer i Värnamo

Kulturhistoriska tegelbruksmiljöer i Värnamo, GIS-karta